

BACKSTU SITTARNA

HANS ERIK ENGQVIST

BACKSTU SITTARNA

HANS ERIK ENGQVIST

 SAGA
EGMONT

Hans Erik Engqvist

Backstusittarna

SAGA Egmont

Backstusittarna

Omslagsfoto: Shutterstock
Copyright © 1989, 2020 Hans Erik Engqvist och SAGA Egmont

Alla rättigheter förbehålles.

ISBN: 9788726696844

1.e-boksutgåva
Format: EPUB 2.0

Denna bok är skyddad av upphovsrätten. Kopiering för annat än personligt bruk får enbart ske efter överenskommelse med SAGA Egmont samt med författaren.

Inledning

I den här boken vill jag berätta om några av de tusenden och åter tusenden torpare, hjon och backstusittare som levde i Sverige under senare delen av 1800-talet och en bit in på vårt århundrade.

Tillsammans var de många, över en miljon, och alla var de fattiga och nedtryckta.

Backstusittarna hade det sämst. Av nåd fick de bygga en boning av enklaste slag på byns mark. De förtjänade sitt uppehälle genom att göra dagsverken på gårdarna och godsens. Men liksom fattighjonen tvingades de allt som ofta att gripa tiggarskålen. För det mesta var det då barnen som fick vandra förnedringens väg.

Backstusittarna är glömda. Under arbetet med denna bok har jag frågat skolungdom över hela landet på såväl hög- som mellanstadiet om de vet något om dem.

Det gör de inte. Däremot en hel del om exempelvis Karl den femtonde, Sveriges konung under en del av backstusittartiden.

Det är märkligt eftersom mycket få människor härstammar från honom. De flesta som ägnar sig åt släktforskning hamnar däremot i resterna av en backstuga någonstans. Där är det som regel stopp såvida det inte står OÄGTA präntat i kyrkboken. Då finns det anledning att fortsätta för då döljer sig med stor sannolikhet en man av börd bakom faderskapet. Men en man som frälsts från detta av en underdånig kyrkans tjänare. Det är i varje fall min egen erfarenhet.

Kung Karl den femtonde var far till två barn enligt historieböckerna. Det är lögn. Han var far till minst ännu ett, avlat i ett rum på slottet Bäckaskog i Skåne...

Första kapitlet

*som handlar om hur jag en klar septemberdag
grävde med händerna i en jordkulle i Öllene
socken, Virde härad i Västergötland.*

Ännu vittnar nedrasade murstockar och stenfotar om var de hade sina bopålar. Kring en del täppor har ännu inte skogen hunnit växa igen. En blommande, vresig vildapel jämte gullvivor, syren och akvileja påminner än idag om en inte alltför avlägsen men ändå mycket främmande värld och tillvaro.

I Virde härad i Öllene socken, i Västergötland, fann jag en septemberdag, med hög och ren luft, en sådan plats för några år sedan.

Det var inte av någon tillfällighet jag hittade den lilla gläntan. Efter några års släktforskning hade jag kommit, så långt det gick att komma, till mitt ursprung.

I jorden under mig fanns mina rötter.

Här låg för långt över hundra år sedan en liten backstuga, Fälla kallad, och här bodde min morfars far Alfred Johansson och hans hustru Lovisa tillsammans med sina barn.

Ett av dem hette Robert.

År 1866 var han tio år gammal.

Av backstugan fanns inget kvar, endast en hög jord och sten bevuxen med låga buskar. Alldeles bredvid stod en förvildad syrenbuske.

Jag kände vörndnad då jag kröp in mellan buskarna, lite skuldmedvetenhet också, när jag började gräva med

händerna i jorden.

Platsen var fornminnesskyddad då den var över hundra år gammal. Men... vem ägde större rättighet än jag att gräva i mitt eget ursprung?

Ändå blev jag rädd då det strax efteråt hördes röster, rop och skratt.

Ljuden kom närmare och närmare. Inom några minuter var den öppna gläntan fylld av barn i tio, tolvårsåldern.

Jag förstod att det var en skolklass och jag la mig ner raklång, vågade nästan inte andas. Jag såg dem inte, men hörde rösterna.

- Hör upp lite nu! Det här är en gammal boplats som heter Fälla. Här låg en backstuga på 1800-talet. Är det någon av er som vet något om hur backstusittarna hade det?

- Dom var fattiga!

- Ja. Såvitt jag vet bodde här människor kring år 1865. Vem var kung i Sverige då?

- Gustav Vasa?

- Nej Björn! Han var kung långt tidigare. Någon annan som vet... det var ju inte alls länge sedan vi läste om den här tiden.

- Karl. Kung Karl!

- Ja... men vilken av dom? 1865?

- Den tolfte?

- Nej! Herregud... har ni inte lärt er något! Det var ju kung Karl den femte...

- Femte? Men han hette ju Gustav förstås. Det var han som blev så åderförkalkad att han...

- Tyst nu Björn! Det var kung Karl den femtonde. Är det någon som kommer ihåg något om honom?

En späd flickröst började rabbla:

- Han var älskad av hela folket därför att han var så folklig av sig och när han dog tog folket ett gripande avsked av honom. Han hade två barn, Oscar och ett till och

han var väldigt stark och folklig och en gång kom han in i ett rum och då reste sig alla men då sa han till dom att...

Hon höll på länge.

- Bra Catarina! Nu ska vi fortsätta till ett annat ställe... vi ska titta på en stor gran!

- *Men* va roligt! Det är det roligaste som finns att titta på granar!

Jag förstod att det var pojken som hette Björn som uttryckte sin förtjusning.

När skolklassen försvunnit började jag gräva igen. Jag var inte ute efter att finna någon klenod, inget att ställa på skåpet hemma i gillesstugan eller hänga på väggen i köket.

Något sådant fanns inte, det visste jag, hade aldrig funnits.

Jag ville ha *något* med mig hem. En rostig spik, en bit tegel... vad som helst.

Jord, jord, jord. Och sten, sten, sten. Det var vad jag fann.

Ända tills det hårda inte kändes grovt och strävt... utan plant och jämnt. Som en glatt yta.

Nagelfästena kändes ömma, två av fingertopparna på högerhanden blödde lite.

Jag såg mig om, sökte efter något att använda som redskap och lyssnade till suset från grantopparna.

Det enda jag fann var en pinne och med den började jag gräva och peta kring det som inte var en sten.

Något alldeles vitt kom fram och jag svettades nu och andades lika häftigt som efter en runda i motionsslingan hemma i Bråberga.

Det vita var en ynka liten bit porslin, av noll och intet värde, men för mig var det som om jag hittat ett stort stycke skimrande guld.

Biten var lite rundad, lite välvd, och i ytan fanns ett otal små sprickor som bildade ett oregelbundet mönster.

Jag lämnade kullen och buskarna, gick ut i gläntan och jag bar porslinsbiten i mina kupade händer.

Ungefär mitt i gläntan låg en stor mossbevuxen sten. Den var nästan fyrkantig och hade säkert legat där i tusentals år.

Hade Robert suttit på den? Kanske var det hans "sittesten"?

Jag satte mig. De höga granarna susade. Då och då föll ett gulnat blad till marken. Singlade sakta ner, la sig till ro som för att sova.

Jag studerade porslinsbiten, kände på den med fingertopparna.

Granarna susade.

Plötsligt erfor jag ett egendomligt lugn. Jag glömde tiden. Glömde att jag lovat familjen vara hemma vid fyratiden, att det var möte med idrottsföreningen, att garaget måste städas och att skattemyndigheterna hört av sig via ett brunt kuvert...

Granarna susade, löv föll mot marken.

Jag satt på stenen. Det var rent, klart och stilla omkring mig och i mig.

Hade Robert suttit på exakt samma plats som jag satt nu?

Solen gick sin gång. En av strålarna gled förbi toppen på en gran och träffade porslinsbiten i min hand. Den började lysa ändå vitare, mönstret blev tydligare, det var inte oregelbundet längre, varje tunn spricka var en vandring på jorden för en människa...

Där var Roberts vandring, Alfreds, Lovisas...

Tiden vreds tillbaka.

Vad var det för underlig makt som fanns i porslinsbiten?

Tiden var inte nu... den var då.

Andra kapitlet

som handlar om vad jag hittade på vinden i Öllene kyrka för några månader sedan.

En låda, fylld av gamla protokoll... och ett brev eller snarare en berättelse, skriven av en flicka, Stina, blott sexton år gammal...

Plötsligt skrattade jag till och så långt bort var jag i tankarna att ljudet skrämde mig. Vem var det som skrattade... och åt vad?

Jag såg mig skamset kring när det i nästa ögonblick gick upp för mig att det var jag själv.

Men åt vad?

Jooo... det var åt svaret som läraren alldeles nyss fått på frågan om hur backstusittarna hade det.

- Dom var fattiga!

Det var vad de visste. Inget annat om människorna som en gång levt här. Älskat, hatat, fötts, levt och dött.

Men...

Utan att veta om det visste i alla fall den där flickan med späd röst något lite om fadern till en av dem som bott i Fälla...

Jag kom på alltsammans av en ren tillfällighet för något år sedan på hemväg från ett misslyckat författarbesök i Odensberg strax utanför Floby och ett par mil väster om Falköping.

Det var något studieförbund som engagerat mig för "att berätta om mitt författarskap" för klass sex i Botereds

skola.

Jag anlände till skolan i god tid.

Den var tom, inte en elev, inte en lärare, inte en människa syntes till.

Först trodde jag att det var söndag, att jag tagit fel på dag, men så uppenbarade sig en livs levande varelse.

Vaktmästaren.

- Dom är i församlingshemmet, sa han. Dom ska lyssna till nån författare. Kommer du från tidningen?

Församlingshemmet var fullsatt. Inte av sjätteklassare enbart. Nej, där satt förväntansfulla barn i åldrarna fem till tolv år. Klass ett, två, tre, fyra, fem och sex. Dessutom en ganska stor grupp från förskolan.

En nervös lärarinna tog emot mig i hallen.

- Du får ursäkta, sa hon, men när dom andra lärarna fick reda på att sjätteklassarna skulle få författarbesök blev dom sura och...

- Det är okey, svarade jag. Det ska nog gå bra...

Det gick inte särskilt bra.

Jag började med att berätta om grävlingen Melker för de yngsta, men blev ganska snart avbruten av en liten pojke som sakligt och allvarligt upplyste mig om att grävlingar inte har namn, i varje fall fanns det ingen som lystrade till namnet Melker.

- Fast jag har en hamster som heter Kurt, protesterade en annan liten pojke.

Helvetet utbröt därefter:

En ljushårig flicka kunde berätta att hennes mormor hade en hund som hette Spanja, en ändå ljushårigare att hon hade två akvariefiskar som hette Lisa och Sluggo...

Kallsvettig och med ett förmodligen fånigt leende över läpparna lyssnade jag i fyrtio minuter till förskolebarnens alltmer fantastiska utläggningar.

När de var färdiga vände jag mig till sjätteklassarna för det var ju för deras skull jag kommit.

- Nu gör vi så här, sa jag. Eftersom vi bara har fem minuter kvar så ställer ni frågor till mig. Då vet jag att jag pratar om sånt ni är intresserade av. Varsågod... var inte blyga nu.

Jag hyste inga större förhoppningar. Det brukar vara svårt att få frågor på order.

Desto gladare blev jag naturligtvis när en pojke på den bakersta bänken omedelbart räckte upp handen.

- Vad är du för en? frågade han.

Det är riskabelt att köra bil med ett sådant fiasko i bakhuvudet, så när jag kom till Öllene kyrka stannade jag för att lugna ner mig.

Öllene kyrka.

I den hade min mor konfirmerats. Någonstans på kyrkogården vilade mormor och morfar, mormors mor och mormors far.

Var, visste ingen. Inga stenar var resta över deras vilobädd, inga kors.

Det var inte första gången jag besökte Öllene kyrka. Jag hade gjort det många gånger i samband med att jag började gräva efter mina rötter. Via kyrkoböckerna hade jag fått reda på att min morfars far hette Alfred, att min morfars mor hette Lovisa, att morfar hette Robert och att mormor hette Magdalena.

Robert var son till Alfred och Lovisa.

Men Magdalena?

Varifrån kom hon?

Det hade jag inte kunnat få reda på. I kyrkoboken stod det "OÄGTA" och om modern bara att hon hette Stina och var "utsocknes".

Kyrkan var öppen men tom.

Jag satte mig en stund på bänken längst fram. Altarmålningen föreställde Jesus. Han höll ut sina armar i en mjuk gest:

Kom till mig alla som äro bedrövade!

Efter ett litet tag gick jag ut i sakristian, kanske fanns prästen eller vaktmästaren där.

Men sakristian var lika tom som kyrkan. Ovanför skrivbordet hängde inramade porträtt som föreställde skäggiga män med bistra ögon.

En av dem hette Axel Bjursten, det stod under.

På bordet tornade en trearmad ljusstake och på en galge på väggen mitt emot hängde en mässkrud i brun vävnad men med grönt framstycke. På det gröna fanns olika figurer broderade.

Jag tryckte ner handtaget på dörren till vinden. Den var öppen.

Trappan knarrade lite.

Däruppe luktade det rått, lite mögelaktigt. En mängd bråte låg utmed väggarna. Ljus sipprade in från de små gavelfönstren och från det lilla mellanrummet mellan tak och väggar.

Långt inne i ena hörnet stod en låda av trä utan lock.

Inte röra, tänkte jag. Bara titta.

Men lådan med dess innehåll av gamla böcker och papper drog i mig. Jag föll på knä framför den och plockade försiktigt.

Överst låg några böcker med protokoll. På måfå slog jag upp en sida. Där stod präntat med sirliga skrivbokstäver:

Backstuhjonet Sara i Bråten har begärt fattighjälp med skälig penning per månad enär hon sedan en tid tillbaka varit svårt orörlig och icke längre kan försörja sig genom att vandra runt och erbjuda tvätthjälp. På

inrådan av kyrkoherde Bjursten beslutade stämman att avslå hennes begäran, enär hon icke på länge deltagit i nattvarden utan fastmer vid flera tillfällen bevistat läsaremöten.

Plötsligt fann jag ett litet gulnat kuvert.

Till Magdalena Karlsson, Bäckaskog, Skåne, stod det utan-på.

Inuti låg ett brev. Jag tog det med mig och gick till gavelfönstren för att se bättre.

Kära mor och far!

Den 5 augusti förra året hände något. Som ni kanske kommer ihåg var det stor fest på Bäckaskogs slott då. Drottningen fyllde år. På kvällen fick jag tillsägelse att gå till kungens rum. Jag gjorde det och efter den gången kallade kungen på mig så snart han vistades på slottet. Nu har det hänt som fått mig att lämna er kära mor och far, för jag vill inte att ni ska behöva dela min skam. Jag älskar er över allt på jorden. Det här brevet skriver jag hos en snäll gumma i Småland som låtit mig få natthärbärge. Jag vet inte hur långt jag hinner men som jag har räknat ut det ska barnet komma om några veckor. Bekymra er inte över mig. Om det blir en pojke ska han heta Johan efter far och om det blir en flicka ska hon heta Magdalena efter mor.

Kära hälsningar från Stina

Jag vet inte hur länge jag stod med det gulnade brevet i min hand eller hur många gånger jag läste det.

Plötsligt hörde jag steg bakom mig och hjärtat hoppade till i bröstet då jag vände mig om.

Det var prästen.

Vi kände varandra ganska väl sedan mina tidigare besök.

- Jasså, sa han. Det är du som smyger omkring häruppe?
Jag hörde steg och undrade förstås. Vad har du funnit?

Han gjorde en rörelse mot brevet.

- Ett brev, sa jag.

- Till dig?

- Nej. Men på sätt och vis...

- Behåll det då. Vill du ha en kopp kaffe? Jag skulle just dricka...

Hans röst var mycket vänlig liksom hans ögon. Han var en ovanlig präst såtillvida att han trodde att alla människor onda som goda, skulle få ro efter jordevandringen.

Vi drack kaffe. En gång blev han lite upphetsad, vi pratade just om kvinnoprästmotståndarna och han slog näven i bordet.

Då välte den trearmade ljusstaken.

Brevet.

Angick det mig? Var Magdalena, min mormor, dotter till den som skrivit det? Och det här med kungen och Bäckaskogs slott? Hade Magdalenas mor kommit vandrande till Öllene och fött där? I såfall var?

Fattighuset?

Någonstans hade jag läst att ogifta kvinnor som var gravida och ensamma togs om hand av fattigvården, placerades på fattighuset. Antingen med barnet fött eller ofött.

Milda makter... hur skulle jag få reda på det?

Hemkommen ringde jag till en avlägsen släkting.

- Jooo... menade han. Men du får ge mig ett par dagar...

Redan på kvällen nästa dag ringde han.

- Jag har letat i arkivet. Det stämmer. I Fattighusboken inskrevs under september 1866 en Stina Karlsson från "utsocknes". Dom skrev så när dom inte fick reda på varifrån dom kom.